

NORSK OLJEMUSEUM ÅRBOK 2009

Museet som samfunnsaktør i dykkerhistorien

Av Kristin Øye Gjerde og Helge Ryggvik

Åpningen av utstillingen «Nordsjødykkerne» 22. juni 2009 var en merkedag både for Norsk Oljemuseum og de mange pionerdykkerne og deres nærmeste som var til stede. Som en del av arrangementet fikk dykkerne overrakt et historieverk om deres egen historie, hvor undertegnede var forfattere. Selve utstillingen ble åpnet av Stortingets vise-president, som samtidig på vegne av samfunnet takket dykkerne for innsatsen. Mange dykkere har i ettertid gitt uttrykk for at de satte pris på arrangementet. For oljemuset var tilstelningen og alt arbeidet som ledet opp til både utstillingen og bokprosjektet spesielt, fordi det var en prosess som ikke bare dreide seg om å fremstille fortiden, men gjorde det til en aktør i tiden.

Kristin Øye Gjerde (f. 1955) er historiker og arbeider som seniorforsker ved Norsk Oljemuseum. Hun har vært forfatter og medforfatter på en rekke bøker innen skipsfart, elektrisitetshistorie, lokalhistorie og oljehistorie.

Helge Ryggvik (f. 1960) er historiker og arbeider som forsker ved TIK-senteret ved Universitetet i Oslo. Ryggvik har vært forfatter og medforfatter på flere bøker med temaer tilknyttet norsk oljevirksomhet.

De fleste forbinder vel et museum med selve utstillingene. Til grunn for en utstilling ligger det ofte et langvarig innsamlings- og dokumentasjonsarbeid og grundig forskning. I Norsk Oljemuseums formålsparagraf fra 1981 heter det at museet ved siden av å samle materiale skal «legge til rette for forskning omkring petroleumsvirksomheten og dens virkning på det norske samfunn; teknisk, økonomisk, sosialt, politisk og kulturelt.» Men i dag er det forventet at museet driver med mer enn folkeopplysning og konservering av fortiden. I «Kulturpolitikk fram mot 2014», St.meld. nr. 48 (2002-2003) sies det at museene må kunne kombinere den historiske dimensjonen med aktuelle spørsmål, og presentere nye resultater på grunnlag av ny kunnskap eller vektlegging av andre verdier. Et museum skal være en «samfunnsinstitusjon» i dialog med omverdenen. Den skal overraske og utfordre brukerne både emosjonelt og intellektuelt.¹ I en offentlig utredning fra 1996 ble museets oppgave definert enda videre:

«Som samfunnets symbolsamlingar bør musea ha føresetnader for å vera arenaer for samfunnsdebatt, der det blir stilt spørsmål ved dei evige «kultursanningane», der alternative synspunkt kan presenterast og debatterast, ein arena for «alternative visjonar» (...). Då vil musea kunne leva opp til forventninga om at dei kan vera dialog-

Dykkersaken fikk hovedoppslaget i Stavanger Aftenblad 22. juni da boken og utstillingen om Nordsjodykkerne ble lansert. Stortingets visepresident Carl I. Hagen blir opp i avisen mens Tom Engh (NSDA) følger med. I bakgrunnen skuespiller Jørgen Langhelle som har hovedrollen i kortfilmen Pioneren som vises i utstillingen.
Foto: Jan A. Tjemsland / NOM

Forfatterne gir hvert sitt eksemplar av Nordsjodykkerne til Arne Jentoft (foran), representant for Offshoredykkerunionen, og Rolf Guttorm Engebretsen, Nordsjodykkeralliansen. Foto: Jan A. Tjemsland / NOM

institusjonar. Då blir det meningsfullt i museumssamanheng å sikta mot «respekt og toleranse for kulturelt mangfald».²

Vi håper og tror arbeidet med utstillingen og bokprosjektet har virkelig gjort alle disse allmenne – etter vår mening også gode, målsetningene. Men selv om det har vært givende, har det også vært en svært utfordrende erfaring. Det finnes alltid ulike oppfatninger om hvordan en skal tolke og fremstille fortiden. En historiker må selvfølgelig alltid være kritisk til sine kilder, om nå disse er skriftlige eller muntlige. Når en velger ut gjenstander og begivenheter som settes inn i en sammenheng som skal representere historien kan en aldri bli hundre prosent nøytral. Det bør heller ikke være noen målsetning. Det er umulig å fremstille pionerdykkernes historie uten direkte eller indirekte ta stilling. Men for at vi som historikere skal utøve vårt fag, er det avgjørende å stå i mot ytre press fra enkeltgrupperinger som basert på egeninteresser ønsker å legge føringer på våre fremstillinger. Her har dykkersaken vært svært spesiell i den forstand at både arbeidet med utstillingen og historieskrivningen har blitt til midt i til dels opprivende konflikter der ulike aktører i dykkermiljøet sto hardt mot hverandre og mot staten. Utfordringen ble ikke mindre av at nettopp ulike tolkninger av fortiden sto sentralt i disse konfliktene.

Norsk oljemuseum ble for første gang konfrontert med dykkersaken under selve åpningen av museet. Da kong Harald holdt sin åpningstale i mai 1999, kom en av pionerdykkerne, helt utenom programmet, frem

med et brev til kongen for å gjøre oppmerksom på deres sak. Samme høst skrev Dagbladet en reportasjeserie «Den store skammen» hvor pionerdykkernes situasjon ble belyst. Også oljemuseets utstilling ble kraftig kritisert for å «forfalske» historien. Pionerdykkerne hadde ikke hatt så godt utstyr til rådighet som det som ble vist i museets utstilling. Arbeidsforholdene hadde vært mye verre. Dykkeren uttalte at han ble kvalm av å se hvordan museet pyntet på sannheten.

Kritikken var ikke ubegrunnet – og den viste noen av problemstillingene knyttet til det å drive et samtidsmuseum. Når utstillingene ikke er tilstrekkelig kunnskapsbasert, er det en fare for å bli et mer eller mindre ukritisk talerør for industrien. Ingen i museets stab hadde noen særlig kompetanse på dykking, og det ville vi da prøve å gjøre noe med. Etter initiativ fra dykkere ble det arrangert et dykkertreff den 5. november 1999 hvor over 70 dykkere deltok. Historier, arkivmateriale og foto ble samlet inn. Museet var blitt det som på fint kalles en dialoginstitusjon.

I etterkant formulerte museet problemstillinger vedrørende dykkerhistorien som var ønskelig å få belyst. Det ble tatt kontakt med Universitetet i Bergen i desember 1999 for om mulig å rekruttere hovedfagstudenter i historie, og to studenter startet opp. Videre gikk Else Tungland, som hadde deltatt på dykkertreffet, i gang med et bokprosjekt for å formidle muntlige historier fra dykkermiljøet. På et seminar i september 2002 ble resultatene fra disse arbeidene lagt fram. Da dukket ideen opp om at det burde skrives en mer offisiell og omfattende dykkerhistorie. Det ble nedsatt en forprosjektgruppe i oktober 2002 som utarbeidet en begrunnelse for å ta vare på denne delen av norsk oljehistorie. Dykkerne og dykkingens arbeidslivshistorie, teknologi historie,

*Det var en viss spenning knyttet til boklanseringen. Kø ved disken i det de første eksemplarer av Nordsjødykkerne deles ut til inviterte gjester.
Foto: Jan A. Tjemsland / NOM*

sosialhistorie osv hadde i liten grad vært belyst tidligere. Men det ble fort klart at dette var et omfattende arbeid som ville kreve mye ressurser. Det viste seg vanskelig å få støtte til prosjektsøknadene hos noen av oljeselskapene, men forprosjektet viste seg verdifullt da erstatningssaken for skadde pionerdykkere skulle behandles i Stortinget 9. mars 2004. Prosjektbeskrivelsen ble sendt til Stortinget, den ble koblet på saken, og det resulterte i en bevilgning på ti millioner kroner for et bok- og utstillingsprosjekt i regi av oljemuseet. Museet skulle også lage et diplom til pionerdykkerne som «et verdig minne for den ærefulle innsatsen pionerdykkerne gjorde for landet». Dette punktet ble senere strøket etter initiativ fra oljemuseet og med aksept fra dykkermiljøet, som syntes et diplom ville være uverdig form for påskjønnelse.

Oljemuseet hadde dermed offisielt fått i oppdrag å dokumentere og fortolke historien til dykkerne. Vi var to forfattere med ulik bakgrunn som startet arbeidet med å skrive dykkerhistorien i 2005. Kristin Øye Gjerde hadde vært ansatt som forsker ved museet noen år og hadde nylig avsluttet dokumentasjonsprosjektet Kulturminne Ekofisk. Helge Ryggvik ved UiO hadde vært en av forfatterne av Norsk oljehistorie og hadde spesiell bakgrunn når det gjaldt sikkerhetsspørsmål og fagforeningsarbeid innen oljeindustrien. Dette påvirket fordelingen av kapitler mellom forfatterne.

Siden det var arbeidslivshistorie det var snakk om, lå det i sakens natur at mye av historien måtte basere seg på muntlige kilder, det vil si intervjuer med dykkere og andre sentrale aktører. Videre ville en kunne finne stoff i departementenes, ODs, Statoil og NUIs arkiver for å nevne noe. I innsamlingsarbeidet fikk vi etter hvert uventet mye hjelp fra dykkerne selv. Fra det øyeblikk det ble klart at dykkersaken handlet om å avdekke feil fra myndighetene, selskapene og forskere i fortiden, brukte en stor gruppe dykkere svært mye energi på å grave frem dokumenter i gamle arkiver. De finkjemmet arkiver og avisdatabaser. Mye av dette materialet ble gitt til forfatterne.

Vi historikere liker å fremstille oss som eksperter når det gjelder graving i arkiver. Vi har like fullt ingen problemer med å innrømme at det er sider ved historien vi trolig hadde gått glipp av, hvis det ikke hadde vært for den energien dykkerne la i arbeidet. Med etableringen av Lossius-kommisjonen, behandlingen av dykkersaken og de påfølgende rettsakene mellom dykkerne og staten fikk dessuten myndighetene et tilsvarende incentiv til å grave frem dokumentasjon fra fortiden. Også kopier av arkivmateriale fra Lossius-kommisjonens granskingsarbeid som ble sluttført i 2003, kom forfatterne i hende. Videre fikk vi del i intervjuer utført av IGOR. Journalist Knut Ørjasæter ga også ut en debattbok og oversendte kildemateriale til museet. Det finnes trolig fremdeles kilder som kan kaste nytt lys over dykkerhistorien. Vår hovedutfordring var å tolke det svært omfattende materiale vi hadde tilgang til.

Som faglig støttespiller i dykkerhistorieprosjektet ble det nedsatt en bokkomité med bakgrunn innen historie og samfunnsfagsforskning og dykking. Leder var Finn Erhard Johannessen, professor i historie ved Universitetet i Oslo. Slike bokkomiteer er vanlig i forbindelse med store historieprosjekter. Komiteen skal dels fungere som støtte for forfatterne og dels være en faglig garantist for oppdragsgiveren. Selv om vi gjør det vi kan for å forstå, vil vi som historikere aldri kunne tilegne oss fagkompetansen til aktørene vi skriver om. Derfor var det blant annet avgjørende at personer med dykkerfaglig, teknologisk kompetanse, leste manus og rettet oss der vi hadde misforstått.

For å forankre hele prosjektet (historien og utstillingen) enda bredere, ble det videre nedsatt et projektråd med representanter fra Petroleumstilsynet, oljeindustrien, dykkeselskap, fagforeninger og pionerdykkerne. Nordsjødykker Alliansen NSDA var direkte representert. Offshore Dykker unionen (ODU), som på dette tidspunktet hadde

En merkedag fylt med mange følelser. Rolf Guttorm Engebretsen, NSDA, Kristin Øye Gjerde, en av forfatterne og Per Terje Vold, leder av OLF og styreleder ved Norsk Oljemuseum foran museet for åpningen. Foto: Jan A. Tjemsland /NOM

forlatt NSDA, kan sies å være indirekte representert gjennom NOPEF. Meningen var at disse representantene skulle fungere som døråpnere og kontaktpunkter både for arbeidet med boken og etter hvert utstillingen. Den funksjonen ble på mange måter oppfylt. Oljemuseets direktør Finn E. Krogh var ansvarlig leder for prosjektrådet, samtidig som han var sekretær for bokkomiteen. Prosjektrådets rolle ble imidlertid svært komplisert som følge av rettssakene. Med de ulike partene i skyttergravene på hver sine sider i en stadig mer polarisert konflikt ble det for eksempel mer problematisk å dele foreløpige kapittelutkast. Det ble etter hvert tydelig at samtlige parter så for seg at vår fremstilling også ville kunne påvirke fortolkningen i retten. I en slik situasjon ble det naturlig nok viktig å vinne oss for deres sak, eller uttrykt på en mer indirekte måte, forsikre seg om at vi ikke hadde falt for argumentasjonen til den opponerende gruppens sak.

Rettssakene involverte ikke bare dykkerorganisasjonene NSDA og ODU med myndighetene med Petroleumstilsynet, Arbeidstilsynet, Arbeids- og inkluderingsdepartementet på den andre siden. Også Norsk Undervannsinstitutt (NUI) og dykkeavdelingen ved Haukeland sykehus hadde interesse av at saken ble fremstilt på sin måte. For selve arbeidsprosessen ble problemet akutt da den ene dykkergrupperingen mistenkte oss for å være ettergivende for den andre, og visa versa. På et tidspunkt uttrykte enkelte dykkere i den ene grupperingen at de ikke ville forholde seg til oss hvis vi gjenga historier fortalt av den andre grupperingen. Vi opplevde dessuten at foreløpige tolkninger og åpne spørsmål i tidlige manus dukket opp i arsenalet av argumenter den ene grupperingen brukte mot den andre. På bakgrunn av dette besluttet bokkomiteen å utsette ferdigstillingen av bokverket med et år, og aktiviteten i prosjektrådet ble stilt i bero.

Vi opplever at den midlertidige utsettelsen var riktig. Etter hvert som partene fikk lagt fram sine saker i retten var ikke partene lenger uvillige til å gi oss tilgang til kilder og deres muntlige fremstillinger. Skrivningen kunne dermed fortsette, og arbeidet med utstillingen kom i gang. Men i og med at det sto store moralske og økonomiske interesser på spill, var vi fullt klar over at vi ikke opptrådte i noe vakuum. Rettssakene gikk sin gang, men ble anket. Det ble etter hvert klart at det kunne ta meget lang tid før en hadde noe endelig resultat, og bokkomiteen kom fram til at det var nødvendig å ferdigstille prosjektet.

Vi vil ikke si noe mer om innholdet i boka her. Den får tale for seg selv. Men etter at boka foreligger føler vi en viss aksept for resultatet. De forskjellige aktørene har oppfattet at vi har arbeidet upartisk – at det har vært vår intensjon. Dykkerne har opplevd å bli brukt i arbeidslivet under ekstreme forhold som har påført flere av dem helseskade. Den «bruk og kast»-mentaliteten, fortielser og mistro de har opplevd har gjort dem frustrerte. Det er derfor ikke bare økonomisk kompensasjon dykkerne

har hatt behov for. Dykkerne har også hatt behov for en aksept og takk fra samfunnet – en form for oppreisning. Et diplom var ikke godt nok. Museet ville gjerne bidra til å lege noen av sårene – i den grad det var mulig. Vi føler at vi har bidratt til å gi dykkerne verdighet ved å ta dem på alvor, høre på dem, ta vare på historisk kildemateriale, foto, film, skrive historien om Nordsjødykkerne og lage en permanent utstilling beregnet på det jevne publikum, som viser deres historie. På mange måter har oljemuseet da utført det som det siste tiåret har vært offentlig norsk museumspolitikk.

For fremtiden vil historien om Nordsjødykkerne leve videre i bokverket og i utstillingen. Det vil være en kunnskapsbase for alle dem som tidligere bare har sett fragmenter av historien. Det kan være dykkerne selv, dykkerselskaper, oljeselskap, myndigheter, journalister, domsstoler eller det alminnelige, nysgjerrige publikum. Fragmentene har vært så mange at de har vært forvirrende. Nå er de satt i en sammenheng. Det trenger ikke å være den endelige sannheten. I fremtiden kan det komme fram nye opplysninger som kan bidra til å belyse historien. Siste ord er nok ikke sagt om dykkerhistorien enda.

Noter:

¹ *Kulturpolitikk fram mot 2014, St.meld. nr. 48 (2002-2003), s. 178.*

² *MUSEUM. Mangfald, minne, møtestad, NOU 1996: 7, s41.*